

Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında Nasr Hamid Ebu Zeyd'in (1943-2010) Vahiy Düşüncesi

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Ayşenur Elif ÜNAL

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Research Assistant, İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
İstanbul, Türkiye

[✉ aysenurelifunal@gmail.com](mailto:aysenurelifunal@gmail.com) [ID https://orcid.org/0000-0001-8703-3881](https://orcid.org/0000-0001-8703-3881)

Yazar
Author

Ünal, Ayşenur Elif. "Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında Nasr Hamid Ebu Zeyd'in (1943-2010) Vahiy Düşüncesi". *Tevilat* 3/2 (2022), 257-268.

[DOI https://doi.org/10.53352/tevilat.1116969](https://doi.org/10.53352/tevilat.1116969)

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 2022-05-15 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X
Accepted / Kabul Tarihi: 2022-10-07 www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University, Faculty of Islamic Studies/ Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

Bilgi
Info

Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında Nasr Hamid Ebu Zeyd'in (1943-2010) Vahiy Düşüncesi

Kur'ân'ı algılayış biçimlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri vahiy tasavvurudur. Bir düşünürün Kur'ân tefsiriyle ilgili görüşünü araştırmak, en temelde o kişinin vahiy kavramını nasıl anladığını öğrenmeyi gerektirmektedir. Modern dönem Müslüman düşünürlerin ahlâkî hayat ve değerler konusunda olduğu gibi vahiy kavramının tanımında da büyük bir paradigma değişimi gözlemlenmektedir. Bu çalışmamızda çağdaş dönem düşünürü olan Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in vahiyle ilgili görüşlerinin Kur'ân ve tefsir görüşleriyle bağlantısını ortaya çıkarmayı amaçladık. Bu bağlamda onun vahiy ile ilgili temellendirmelerinin dayanak noktalarını ilâhî sıfatlar, kelâm-ı nefsi-kelâm-ı lafzî ayrımı gibi konular üzerinden analiz ederek bu anlamda etkilendiği ekol, görüş ve kişilerin izini sürmek çalışmamızın ana hedeflerindedir. Yine Ebû Zeyd'in Hirsch ve Ferdinand de Saussure'e olan ilgisinin, edebî tenkit yönteminin vahiy düşüncesindeki izdüşümlerini incelemek çalışmamızın kapsamına girmektedir. Sonuç olarak, Ebû Zeyd'in gerek İslâm Öncesi Arap toplumu ile ilişkili görüşleri gerek dilbilimsel tespitleri üzerinden nass-olgu düşüncesinin onun vahiy tasavvurunun temelini oluşturduğunu tespit ettik.

Özet

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Nasr Hâmid Ebû Zeyd, Vahiy, Edebî Tenkit, Nass-Olgu.

Revelation Thought of Nasr Hamid Abu Zayd (1943-2010) in the Context of Nass-Fact Relationship

One of the most prominent elements shaping the way of perceiving the Qur'an is the conception of revelation. Investigation of a thinker's view on the interpretation of the Qur'an requires learning how that person understands the concept of revelation. There is a paradigm shift in the definition of that concept, as in the moral life and values of modern Muslim thinkers. In this study, we aimed to reveal the connection of Nasr Hamid Abu Zayd's views on revelation, who is a contemporary thinker, with his views on the Qur'an and tafsir. In this context, it is one of the main objectives of our study to analyze the basis of his revelation idea through issues. Some of these are al-şifât al-ilâhiyya (divine attributes), the distinction between kalâm nafsî and kalâm lafzî, and to trace the schools, views, and people he was influenced by in this sense. In addition, it is within the scope of our study to examine the projections of Abu Zayd's interest in Hirsch and Saussure and the literary criticism method on the idea of revelation. As a result, we determined that Abu Zayd's interpretation approach forms the basis of the conception of revelation by examining Abu Zayd's pre-Islamic Arab society and his linguistic determinations

Abstract

Keywords: Tafsir, Nasr Hamid Abu Zayd, Revelation, Literary Criticism, Nass-Context.

Giriş

Modern dönem Müslüman düşünürlerin ahlâkî hayat ve değerler konusunda olduğu gibi vahiy kavramının tanımında da büyük bir paradigma değişimi gözlemlenmektedir. Kur'ân-ı Kerim, Emin el-Hûlî (ö.1966) başta olmak üzere Ahmed Halefullâh (ö.1998), Âîşe Abdurrahmân (ö.1998), Şükrî Ayyâd (ö.1999) ve daha sonra Nasr Hamid Ebu Zeyd (ö.2010) gibi birçok Ortadoğu İslâm düşünürü tarafından "metin" olarak tanımlanmış ve edebî tenkit yaklaşımıyla ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre Kur'ân, "kutsal"dan ziyade tarihsel bir nesne olarak ele alınmış, herhangi bir modern yöntemle de yorumlanabileceği öne sürülmüştür.¹ Nitekim Ebû Zeyd'in vahyin olgudan etkilendiği düşüncesi, kölelik, başörtüsü gibi birçok tartışmalı güncel konularda klasik delalet anlayışını kullanmayarak farklı sonuçlara ulaşmasına neden olmuştur.² Literatüre bakıldığında Nasr Hamid Ebû Zeyd'in Kur'ân hermenötüğü üzerine yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili Türkiye'de Mehmet Emin Maşalı'nın çalışmaları öne çıkmaktadır. Kendisi hem Ebû Zeyd'in özellikle Kur'ân yorumuyla ilgili kitaplarını çevirmesi hasebiyle hem de makaleleri ile alana katkı sunmuştur. Tefsirle yakından ilgili bir diğer eser *Dinsel Söylemin Eleştirisi Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru* adıyla Fethi Ahmet Polat tarafından çevrilmiştir.³ Ayrıca Ömer Özsoy'un da *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi* başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Bunun yanında Furkan Cinisli 2019 yılında Taha Boyalık danışmanlığında *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi*⁴ başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Mefhûmu'n-Nass'ında Esbâb-ı Nüzûl Anlayışı* konulu bir

¹ Necmettin Gökkır, "Western Challenges and Muslim Hermeneutical Responses: Post-Colonial Interpretations of the Qur'an in the Middle East", *Usul-Islam Araştırmaları Dergisi*, 22 (2014): 70-74.

² Nur Zainatul Nadra Zainol, Latifah Abd Majid, Muhd Najib Abdul Kadir, "Nasr Hamid Abu Zayd As a Modern Muslim Thinker", *International Journal of Islamic Thought (IJIT)*, 5 (2014): 65-66.

³ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi (Çev. Fethi Ahmet Polat)*, 1. Baskı, Ankara: Kitâbiyât, 2002.

⁴ Furkan Cinisli, *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

de lisans bitirme tezi yazılmıştır.⁵ Ayrıca konuyla ilgili Malezya ve Endonezya’da da birçok makalenin var olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında İngilizce olanlardan çalışmamızda istifade edilmeye çalıştık. Ancak vahiy özelinde bir araştırmadan ziyade bu çalışmalar genel olarak onun tevil biçimi, ulûmu’l-Kur’ân konularına ve tefsire bakışı üzerine yoğunlaşmaktadır. Diğer araştırmalardan farklı olarak bu çalışma, onun özeldir Kur’ân, genelde İslâm düşüncesinin temelini oluşturan “vahiy” tasavvuru ile “nass-olgu ilişkisi” teorilerinin nasıl buluştuğunu araştırmaktadır.

1. Nasr Hamid’in Kur’ân Yorumu Hakkındaki Düşünceleri

Ebû Zeyd’in vahiyle ilgili düşüncelerini incelemeyen önce onun tefsirle ilgili yorumlarını ele almak yerinde olacaktır. Yazar, *el-Hitâb ve’t-Te’vîl* isimli eserinde gelenekte tefsirle tevil arasında ayrıma gidilmesi, tevilin önce yaygınken sonra mezzum hale gelmesi gibi tartışmalara yer vermiş, günümüzde hermenötüğü kastederek tevil faaliyetinin çok daha geniş bir anlam kazandığını ifade etmiştir. Böylelikle günümüzde tevil nazariyesinin insan bilimlerinin tamamında bilgi kuramının özü haline geldiğini belirtmiştir.⁶ Kur’ân’ın yorumlanması noktasında Ebû Zeyd ‘anlam’ ve ‘amaç’ kavramlarını kullanmaktadır. Bu kavramlardan anlam, metinlerin *mantûk*kundan dolaysız olarak anlaşılan ve kültürel bağlamı içinde dilsel yapının analizinden elde edilen mefhumu temsil etmektedir. Anlam tarihsel olup, amaç ise çağdaş, okuyucunun içinde bulunduğu asra ait okumalardan elde edilir. Ebû Zeyd’in amaçtan kastı ‘makâsıd’dır. Ona göre amaç yahut *maksıdın* ‘anlam’a yani nassın ortaya çıktığı tarihsel şartlara dayanarak tespit edilmesi gerekmektedir.⁷ Ayrıca Ebû Zeyd, bu iki düzeyin ortak faaliyetinin ürünü olan bir üçüncü düzeyin,

⁵ Fatma Atasever, *Nasr Hâmid Ebû Zeyd’in Mefhûmu’n-Nass’ında Esbâb-ı Nüzûl Anlayışı* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 2016).

⁶ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *el-Hitâb ve’t-Te’vîl* (Beyrut: el-Merkezu’s-Sekâfiyyi’l-Arabî, 2000), 176-177.

⁷ Mehmet Emin Maşalı, “Nasr Hâmid Ebû Zeyd”, *Çağdaş İslam Düşünürleri*, ed. Çağfer Karadaş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013), 249-251.

araştırmacının kendi konumuna, önyargılarına yönelik eleştirel idraki çerçevesinde sudûr eden anlam düzeyinin varlığından söz etmiştir. Ebû Zeyd tarihsel anlamın değişmez, çağdaş anlamın değişken olduğunu ifade etmektedir. Şu var ki bu üçüncü düzeyle birlikte, yorumcunun tarihselliğinin, yorumladığı nassın indirildiği dönemi içine alan tarihsel bağlamı da nisbîleştirdiğine işaret etmiştir.⁸ Ebû Zeyd'e göre önce olgu metni şekillendirmiş, sonra metin olguyu şekillendirmiştir. Ömer Özsoy ise bu görüşü biraz daha değiştirerek nassın kültür ile teşekkülü ile onun olguyu şekillendirme (teşkîl) sürecinin eşzamanlı olarak başladığını ifade etmiştir. Nassın olgunun içindeki teşkkülü tamamlandıktan sonra da sadece nassın olguyu şekillendirmesiyle bu süreç tek yönlü olarak devam etmiştir.⁹

Nasr Hamid bahsi geçen ilk iki düzeyde ünlü dilbilimci E. D. Hirsch'ün "meaning" ve "significant" ayrımına¹⁰ atıfta bulunarak anlamın tespitinde niyetselci bir çizgide yer almıştır. Ancak Hirsch'e göre yorumcu için yazarın anlayışını takip ederek metnin anlamını tahrifinin önüne geçmek yeterli iken Nasr Hamid, yorumcunun yorum faaliyeti üzerinde son derece etkin olduğunu söyleyerek Gadamer gibi yorumcunun önyargılarını eleştirmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle Hirsch'ün tam karşısında yer almıştır. Dolayısıyla Ebû Zeyd'in anlam-yorum teorisinde hem niyetselci hem felsefi hermenötiğin izleri görülmektedir.¹¹ Nasr Hamid'e göre Kur'ân gönderici'den 'alıcı'ya belli bir 'bağlam' ve 'şifre' ile bir 'mesaj'ı iletmek için gönderilen bir metindir ki bu da ancak 'iletişim'le mümkün olur. Ebû Zeyd'in bu tasnifi yapısalcılığın, özellikle de Jakobson'ın tasnifinden alıntıdır. Dolayısıyla anlam, bağlamın değişmesiyle değişkenlik arz edecektir.¹²

⁸ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı (İstanbul: Otto Yayınları, 2013), 26.

⁹ Ömer Özsoy, "Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 7/3-4 (Yaz 1994), 244-241.

¹⁰ E. D. Hirsch, "Gadamer'in Yorum Teorisi", çev. Ramazan Ertürk, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 411.

¹¹ Mehmet Emin Maşalı, "Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermenötiğe Atıfları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 86.

¹² Fethi Ahmet Polat, "Modern ve Postmodern Düşüncede Kur'an'a Yaklaşımlar: Arkoun, Hanefi ve Ebû Zeyd Örneği", *Marife*, 1/2 (2001), 14.

Nasr Hamid'in, bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan nass-olgu vurgusu ise teşekkül/biçimlenme ve teşkil/biçimlendirme şeklinde iki aşamalı bir sürece atıfta bulunmaktadır. İlk süreç vahyin indirildiği kültür ve olgu doğrultusunda ilkelerini vazetmesi, metnin kültürü dile getirmesidir. İkinci süreç ise nassın indirildiği toplumu değiştirmesi, etkilemesi sürecidir.¹³ Bu düşüncenin birçok konuda izlerini görmemiz mümkündür. Nitekim Ebû Zeyd, nesih konusunu Kur'ân'ın peyderpey olguyla etkileşim halinde olduğuna delil olarak görmüş ve bu bağlamda değerlendirmiştir. Aynı şekilde mekkî ve medenî ayetler arasındaki farklılıkların, vahyin şekillenmesinde olgunun etkin rol oynadığına delil kabul etmiştir.¹⁴ Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki nesih, mekkî ve medenî ayetler gibi konular Nasr Hamid Ebu Zeyd tarafından vahiy-olgu ilişkisinin en güçlü delillerinden kabul edilmektedir.

2. Nasr Hamid Ebû Zeyd'in Vahiy Düşüncesi

Nasr Hamid “وحى” kavramını, ilâhî sıfatlar konusundan dilbilime uzanan geniş bir tartışma alanı çerçevesinde yorumlamaktadır. Bu gündem alanında geleneğin bugüne taşıdığı meşhur Halku'l-Kur'ân tartışmaları ilk sıralarda yer almaktadır. Nasr Hamid, Kur'ân'ın ezeli olduğu kabulüne itiraz ederek Halku'l-Kur'ân düşüncesini benimsemektedir. Onun vahiy ile ilgili temellendirmeleri de ilâhî sıfatlar konusuyla ilintilidir. İlim ve kelim sıfatlarının ayırımında yanlışlar yapıldığını, ilim ve kelim sıfatının aynı kategoride yer almadıklarını söyleyen Ebû Zeyd, ilim sıfatının Allah'ın zâtî sıfatlarından olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kelim sıfatı genelde bütün sıfatlarla, özelde ilim sıfatıyla özdeşleştirilmesi nedeniyle tarihsel olmayan bir kelim anlayışı yerleşip kalmıştır. Nitekim Nasr Hamid'in düşüncesinde Kur'ân, fiilî sıfatların tecellisidir.¹⁵ Görüldüğü üzere Ebû Zeyd, nass olgu düşüncesine halel getirmesi, indirildiği dönemden bağımsız

¹³ H. Yusuf Yılmazoğlu, *Kur'an Tefsirinde Bağlamsal Yaklaşım: Nasr Hâmid Ebû Zeyd Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 27.

¹⁴ Maşalı, “Nasr Hâmid Ebû Zeyd”, 225-256.

¹⁵ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *et-Tefkîr fi Zemeni't-Tekfir* (Kahire: Mektebe Medbûlî, 1995), 206-208.

düşünülemeyeceği noktasında Kur'ân'ın ezeli olduğu kabulüne karşı çıkmaktadır.

Ebû Zeyd'e göre Yusuf sûresinin birinci âyetinde Kur'ân'ın *Arapça* olarak tanımlanması, burada, evrensel bir kitâbın, mesajı iletmeye hizmet eden, duyusal, işitsel olarak algılanabilir bir tezahüre dönüştüğünü söylemektedir. Bu âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm, aşkın bir iletişim olarak yeni bir boyut kazanır ve bu bir hipostaza, Tanrı sözünün adeta sesli bir "tecessümüne" yaklaşır. Nasr Hamid Ebû Zeyd, bu bağlamda, Allah'ın sözünün Arap dili biçimine dönüşümünden söz etmiştir.¹⁶

Ayrıca Nasr Hamid, vahiy kavramını, geleneksel Hıristiyan dogmasıyla bağlantılı olan (tehavvül) kavramıyla ilişkilendirerek Hıristiyan-İslâm analojisi arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Ona göre Arap dili tıpkı et ve kanın -yani Meryem'in- Hıristiyanlıkta dönüşümün gerçekleştiği ortamı temsil etmesi gibi bir ortamdır.¹⁷ Bu benzetmeler kanaatimizce Nasr Hamid'in teolojik olarak iki dinin kavramlarını aynileştirmekten ziyade, vahiy ile olgunun ilişkisini ortaya koymakta kullandığı misaller kabilindedir. Zira vahiy ve Kur'ân'la ilgili meseleleri tartışırken sürekli Allah'a yönelmenin olgu ve muhatapların göz ardı edilmesine sebep olduğu argümanını desteklemek amacıyla yer yer bu türden bağlantılar kurmaktadır.

Ebû Zeyd, vahyin şairlerin "ilham" diye isimlendirdikleri, iki taraf arasında gizli ve özel bir şifreyi ifade eden türde bir iletişim olduğunu kaydetmiştir.¹⁸ Daha sonra Arapların İslâm öncesi dönemde şiir ve kehaneti vahiy gibi başka bir aleme ait iki fenomen olarak algıladıklarından bahsetmiştir. Söz konusu diğer âlem cinler alemidir ve cinlerle iletişim kurabilmek için Araplar, bu farklı ontolojik düzeydeki ilişkiye ehil kılan birtakım özel vasıflara sahip olunması gerektiğine inanmışlardır. Böylece onların risâlet döneminde vahyi algılamaları zor olmamıştır. Ebû Zeyd bu bilgileri vahiy fenomeninin olgudan bağımsız düşünülemeyeceğini, aksine

¹⁶ Angelika Neuwirt, *The Quran and Late Antiquity*, çev. Samuel Wilder (New York: Oxford University Press 2019), 83.

¹⁷ Neuwirt, *The Quran and Late Antiquity*, 95.

¹⁸ Bu iletişimin, ima, kinaye ve üstü kapalı bir işaret şeklinde veya yazarak olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tah. Safvân Adnân Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 858.

kültürel telakkilerin bir parçası olduğunu ortaya koymak için serdetmektedir. Mekkelilerin vahye değil de onun Muhammed'e inmesini inkârlarını, Kur'ân'ı kehanet, şiir gibi o günün kültürel metinleri seviyesine indirme çabalarını da buna delil göstermektedir. İki durum arasındaki fark, nebinin mesajı aynıyle tebliğ etmesi, kâhinin onun muhtevasını bildirmesidir.¹⁹ Dolayısıyla Nasr Hamid'e göre vahyin farklı varlık mertebeleri arasındaki şifreli bir iletişim oluşu, Arapların zihinlerindeki şair/kâhin-cin/şeytan ilişkileri bağlamında bir karşılık bulmuş, olguyla buluşmuştur.

Bir başka dikkat çeken nokta Ebû Zeyd'in *İlahi Hitabın Tabiatı* isimli eserinde kendi vahiy düşüncesini, geleneksel vahiy anlayışını yanlışlama üzerinden bize aktarmasıdır. Bu noktada Kur'ân vahyinin iniş keyfiyeti ve ifade ettiği anlamla ilgili muhtemel iki yorumdan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi ulemanın kabul ettiği görüştür ki, indirilenin hem lafız hem mana olduğu, Cebrâil'in Levh-i Mahfûz'dan onu ezberleyip, indirdiği şeklindedir. Bu düşünce Kur'ân'ın kutsal, dilinin de ezeli ve Allah'a ait olduğu anlayışıyla irtibatlandırıldığında onun nihaî anlamlarına nüfuz etmenin imkânsızlığı fikrini doğurmuştur. Ebû Zeyd'e göre bu durum Kur'ân mesajının semiyotik (göstergesel/işari) anlam alanına transfer edilmesine yol açmıştır. Kelâm-ı nefsi kelâm-ı lafzî ayrımı en nihayetinde Kur'ân'ın dilsel delaletinin Allah'la birlikte olduğu varsayımını beraberinde getirmiştir.²⁰

Ebû Zeyd'e göre Arap diline kıyasla Kur'ân dili kendine has özelliklere sahiptir. Bu noktada Ebû Zeyd Arapça'ya "luğa" ve "kelâm" olarak çevirip Saussure'un "dil" ile "söz" ayrımını kullanarak "kültürün dilbilimsel sistemi"yle "metnin özel dilbilimsel kodu" arasında ayırım yapmıştır. Bu ayırma göre Kur'an dili "söz"dür ve Arapça "dil"dir. Ancak her halükârda bu ikisi diyalektik bir ilişki içindedir.²¹

Nasr Hamid'in bu konuyla ilgili gelenek eleştirisi "vahy" kelimesinin anlam içeriğindeki "gizli şifre"nin Arapça ile

¹⁹ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 62-65.

²⁰ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 76-78.

²¹ Moch Nur Ichwan, "Nasır Hamid Ebu Zeyd'in Kur'an Hermeneutiği: Teorik Bir Bakış Açısı", çev. Ayşe Çil, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 266.

açıklanmaya çalışılması noktasındadır. Çünkü ona göre Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da başından sonuna yazılı, olguya dikte ettirilen bir veri olması Kur'ân'ı dilsel bir metin olmaktan çıkararak salt mukaddes bir objeye dönüştürmüş, olgusal hareketten soyutlamıştır. Bu itirazı aynı zamanda daha önce geçen iki farklı ontolojik düzey arasındaki iletişimin nasıl gerçekleştiği sorunsalına geleneğin ortaya koyduğu çözümlere de getirdiğini görmekteyiz.

Nitekim İbn Haldûn'un "ıstifâ" yani seçilmişlikten kaynaklanan fitrî bir kabiliyetle Hz. Peygamber'in insan formundan melek formuna geçerek yahut meleğin insan formunda gelmesi şeklindeki bu iki tür iletişimin de Kur'ân vahyi olduğu şeklindeki açıklaması, Ebû Zeyd tarafından eleştirilmiştir. Zira birinci durumda Hz. Peygamber'le melek arasındaki iletişim dilsel değildir, anlama iletişim faaliyetini müteakiben gerçekleşir. Meleğin beşerleşmesi durumunda ise mesaj dilseldir ve konuşmayla eşzamanlı olarak anlama gerçekleşir. Bu iki durum aynı olamaz. Ebû Zeyd'e göre birinci durumun sünnetin, buna karşılık ikinci durumun yalnızca Kur'ân'ın vahyediliş şekli olması mümkündür.²²

Ebû Zeyd metin-kültür üzerinden kurduğu gelenek eleştirisini, nüzûl sürecine dair telakkiler üzerinden de devam ettirmiştir. Ona göre Zerkeşî'nin Cebrâil vasıtasıyla Kur'ân'ın hem lafız hem mânâ olarak indirildiğine dair görüşü, olguyu hiçe saymaktadır. Zira bu durumda nass, levh-i mahfûzda önceden yazılı olarak varolan bir metin konumundadır. Onun temelde karşı çıktığı iki şey: bu vahiy anlayışının Kur'ân'ın anlaşılabilir bir metin olmaktan çıkararak onun kutsiyetinde aşırılığa gidilmesine neden olmuştur. İkincisi ise onun derin ve çeşitli anlam düzeyleri olduğu düşüncesine yol açmasıdır. Kelâm-ı nefsî-keâm-ı lafzî ayrımı metnin anlam düzeyleri arasında farklılıklar öngörerek nihaî düzeyde nüfuz etmeyi imkânsız kılmıştır.²³ Aynı yansıtmayı kullanarak Hz. Peygamber'i içinde yaşadığı toplumdan soyutlayarak rahip

²² Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 81-84.

²³ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 76-77.

görüntüsünde bir vahiy alıcısına dönüştüren peygamber anlayışını da eleştirmiştir.²⁴

Onun nass-olgu ilişkisine dayanan teorisini vahiy anlayışına uygulayış biçimi kendi içerisinde tutarlı görünmektedir. Ancak kendi teorisinin de metnin anlamına dair bazı boşlukları doldurması mümkün görünmemektedir. Nitekim kendisi neshi Kur'ân ile sınırlı tutma yolunu tutmuş ve Kur'ân dışı bir vahiy olgusuna sıcak bakmamıştır.²⁵ Oysa nass-olgu ilişkisinin dinamikliği esas alındığında, özellikle de tarihselci düşünceye sahip bir düşünür için bu tür nesihler mümkün olmanın ötesinde, kendi düşüncelerini güçlendirecek olgular olarak görülmelidir. Kanaatimizce rivayetlerle ilgili eleştirel tavrı onu bu yaklaşıma sevk etmiş olabilir. Bununla birlikte çağdaş dönemin kaotik yapısı Nasr Hamid Ebû Zeyd'in geleneğin tam karşısında bir teori oluşturmasına neden olmuştur. Modern dönemde çözüm arayışına giren birçok düşünürün ortaya koyduğu, geleneğin sürdürülmesi yahut geliştirilmesi yerine tamamen değiştirilmesi fikir akımı vahiy olgusu çerçevesinde de etkisini göstermiştir.

Sonuç

İlâhî sıfatlar mevzularında açıklamaları olsa da Ebû Zeyd, vahyin kelâmî ve tabiaten mitolojik olan metafizik yönlerini ilgilendiren konulara girmeye isteksizdir. Daha çok kelâmî olmayan, kültürel, tarihsel ve dilbilimsel tartışmalara yer vermektedir.²⁶ Zira onun vurgulamak istediği vahyin olguyla, kültürel çevreyle olan ilişkisini ön plana çıkarmaktır. Bu noktada metnin tarihselliğini vurgulamak için onun ezelîliğini, Levh-i Mahfûz'da yazılı olarak bulunmuş olduğunu kabul etmemektedir. Vahiy, her ne kadar bir gizlilik ve şifre ile aktarılsa da metinleştikten sonra edebî bir hal aldığını düşünmesi de onun metnin anlaşılabilir olduğu vurgusunu taşımaktadır.

Ayrıca Nasr Hamid, Arap toplumunun İslâm öncesi kehânet/şiir gibi olgulardan hareketle vahiy düşüncesine yabancı

²⁴ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 96-98.

²⁵ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 184-192.

²⁶ Ichwan, "Nasr Hamid Ebu Zeyd'in Kur'an Hermeneutiği: Teorik Bir Bakış Açısı", 263.

olmadıklarını söylemiş, olguyla vahyin zihinlerde nasıl bulunduğu ortaya koymuştur. Ebû Zeyd'in vahyin mahiyetine dair görüşlerine ayrıntılı bir şekilde yer vermemesi, onun vahyin mahiyetinden çok, diğer birçok konuyu ele alışı gibi nass ve olgu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için bir araç olarak ele aldığını düşündürmektedir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Atasever, Fatma. *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Mefhûmu'n-Nass'ında Esbâb-ı Nüzûl Anlayışı*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 2016.
- Cinisi, Furkan. *Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *et-Tefkîr fî Zemeni't-Tekfîr*. Kahire: Mektebe Medbûlî, 1995.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *el-Hitâb ve't-Te'vîl*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyî'l-Arabî, 2000.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *İlahî Hitabın Tabiatı*. çev. Mehmet Emin Maşalı. İstanbul: Otto Yayınları, 2013.
- Gökkır, Necmettin. "Western Challenges and Muslim Hermeneutical Responses: Post-Colonial Interpretations of the Qur'an in the Middle East", *Usul-İslam Araştırmaları Dergisi*, 22 (2014).
- Hirsch, E. D. "Gadamer'in Yorum Teorisi". çev. Ramazan Ertürk, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 405-415. <https://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/4165da086b4f354.pdf>
- Ichwan, Moch Nur. "Nasır Hamid Ebu Zeyd'in Kur'an Hermeneutiği: Teorik Bir Bakış Açısı", çev. Ayşe Çil, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 253-269.
- el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. tah. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Nasr Hâmid Ebû Zeyd". *Çağdaş İslam Düşünürleri*. ed. Cağfer Karadaş. 243-268. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermenotiğe Atıfları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 73-90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143870>
- Neuwirt, Angelika. *The Quran and Late Antiquity*. çev. Samuel Wilder. New York: Oxford University Press, 2019.
- Özsoy, Ömer. "Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Nass-Olgü İlişkisi Bağlamında Ulûmu'l-Kur'ân Eleştirisi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 7/3-4 (1994), 237-246.
- Polat, Fethi Ahmet. "Modern ve Postmodern Düşüncede Kur'an'a Yaklaşımlar: Arkoun, Hanefî ve Ebû Zeyd Örneği". *Marife* 1/2 (2001), 7-25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343140>.
- Yılmazoğlu, H. Yusuf. *Kur'an Tefsirinde Bağlamsalci Yaklaşım: Nasr Hâmid Ebû Zeyd Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Zainol, Nur Zainatul Nadra. Abd Majid, Latifah. Abdul Kadir, Muhd Najib. "Nasr Hamid Abu Zayd As a Modern Muslim Thinker" *International Journal of Islamic Thought (IJIT)*, 5 (2014), 65-66.

